

MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMIDA INKLYUZIV TA'LIM: MUAMMO VA YECHIMLAR

Ergashova Orzigul Zohidjon qizi

Osiyo Xalqaro Universiteti

Pedagogika yo'nalishi 2-bosqich magistranti

Annotatsiya: Mazkur tezisda maktabgacha ta'lim tizimida inklyuziv ta'limning dolzarb muammolari va ularni bartaraf etish yo'llari tahlil qilinadi. Xususan, imkoniyati cheklangan bolalarni ta'lim jarayoniga jalb etishdagi pedagogik, metodik va ijtimoiy to'siqlar ko'rib chiqiladi. Shuningdek, inklyuziv muhitni yaratish, pedagoglarning malakasini oshirish hamda ota-onalar bilan hamkorlikni kuchaytirish bo'yicha taklif va tavsiyalar beriladi. Tadqiqot natijalari maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, maktabgacha ta'lim, imkoniyati cheklangan bolalar, pedagogik yondashuv.

Kirish

Hozirgi globallashtirish sharoitida ta'lim tizimining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida inklyuziv ta'limni rivojlantirish masalasi alohida ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, maktabgacha ta'lim bosqichida barcha bolalarga teng imkoniyatlar yaratish, ularning individual ehtiyojlarini hisobga olgan holda sifatli ta'lim bilan qamrab olish dolzarb vazifalardan biridir. Inklyuziv ta'lim nafaqat imkoniyati cheklangan bolalarning jamiyatga moslashuvini ta'minlaydi, balki sog'lom bolalarda ham bag'rikenglik, hamjihatlik va ijtimoiy mas'uliyat kabi fazilatlarni shakllantiradi. So'nggi yillarda O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimini modernizatsiya qilish doirasida inklyuziv ta'limni joriy etish va rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PQ-4307-son qarori asosida alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalarni qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish bo'yicha muhim vazifalar belgilab berildi. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni inklyuziv ta'limni ta'lim tizimining ajralmas qismi sifatida e'tirof etadi va barcha bolalar uchun teng ta'lim olish huquqini kafolatlaydi.

Bundan tashqari, UNESCO hamda UNICEF tomonidan ilgari surilgan xalqaro tamoyillar inklyuziv ta'limni barqaror rivojlanishning muhim omillaridan biri sifatida belgilaydi. Ushbu yondashuv "hech kimni ortda qoldirmaslik" prinsipiga asoslanib, barcha bolalar uchun teng va sifatli ta'limni ta'minlashni nazarda tutadi. Shu bilan birga, maktabgacha ta'lim tizimida

inklyuziv yondashuvni joriy etishda qator muammolar mavjud. Jumladan, pedagog kadrlarning yetarli darajada tayyor emasligi, maxsus metodik ta'minotning cheklanganligi, moddiy-texnik bazaning yetarli emasligi hamda ota-onalar bilan hamkorlikning sustligi kabi omillar inklyuziv ta'lim samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Mazkur tezisning maqsadi maktabgacha ta'lim tizimida inklyuziv ta'limning asosiy muammolarini tahlil qilish va ularni bartaraf etishning samarali yo'llarini ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot natijalari inklyuziv ta'limni rivojlantirish va maktabgacha ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Inklyuziv ta'limga oid normativ-huquqiy asoslar

O'zbekiston Respublikasida inklyuziv ta'limni rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etilib, bu borada bir qator muhim normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilingan. Avvalo, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PQ-4307-son qarori inklyuziv ta'lim tizimini takomillashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu qarorda alohida ta'lim ehtiyojlariga ega bo'lgan bolalar uchun teng imkoniyatlar yaratish, ularni umumta'lim muassasalariga integratsiya qilish, shuningdek, pedagog kadrlarni maxsus tayyorlash va qayta tayyorlash vazifalari belgilangan. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni inklyuziv ta'limni ta'lim tizimining ajralmas qismi sifatida mustahkamlaydi. Mazkur qonunga ko'ra, har bir bolaning sifatli ta'lim olish huquqi kafolatlanadi va ta'lim muassasalarida teng sharoitlar yaratilishi lozimligi belgilab qo'yilgan.

Bundan tashqari, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-5712-son Farmoni asosida ta'lim tizimini uzoq muddatli rivojlantirish strategiyasi ishlab chiqilgan bo'lib, unda inklyuziv ta'limni keng joriy etish, innovatsion pedagogik texnologiyalarni tatbiq etish va ta'lim sifati darajasini oshirish ustuvor vazifalar qatoriga kiritilgan. Inklyuziv ta'limni rivojlantirishga qaratilgan yana bir muhim hujjat — O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 12-oktabrdagi 638-son qarori hisoblanadi. Mazkur qarorda alohida ehtiyojli bolalar uchun moslashtirilgan o'quv dasturlarini ishlab chiqish, maxsus pedagogik xizmatlarni kengaytirish hamda ta'lim muassasalarining moddiy-texnik bazasini mustahkamlash vazifalari belgilangan.

Xalqaro loyihalar va tashabbuslar

Inklyuziv ta'limni rivojlantirishda xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlik alohida o'rin tutadi. Jumladan, UNICEF hamkorligida O'zbekistonda inklyuziv ta'limni joriy etish bo'yicha qator loyihalar amalga oshirilmoqda. Ushbu loyihalar doirasida pedagoglarni o'qitish, metodik qo'llanmalar ishlab chiqish va pilot maktabgacha ta'lim tashkilotlarida inklyuziv muhit yaratish ishlari olib

borilmoqda. Shuningdek, UNESCO tomonidan ishlab chiqilgan xalqaro tavsiyalar inklyuziv ta'limni rivojlantirishda muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Ushbu tashkilot tomonidan ilgari surilgan yondashuvlarga ko'ra, ta'lim tizimi barcha bolalar uchun ochiq, moslashuvchan va adolatli bo'lishi zarur. Yuqoridagi normativ-huquqiy hujjatlar va xalqaro loyihalar inklyuziv ta'limni rivojlantirishning mustahkam asosini yaratadi. Ular orqali ta'lim tizimida tenglik, ijtimoiy adolat va insonparvarlik tamoyillarini qaror toptirishga erishilmoqda. Shu bilan birga, mazkur hujjatlarning amaliyotga to'liq tatbiq etilishi inklyuziv ta'lim samaradorligini oshirishda muhim omil hisoblanadi.

Maktabgacha ta'lim tizimida inklyuziv ta'limni joriy etish zamonaviy pedagogikaning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Inklyuziv ta'limning asosiy mohiyati – barcha bolalarning, ularning jismoniy, aqliy, psixologik yoki ijtimoiy holatidan qat'i nazar, teng huquqli ravishda ta'lim olish imkoniyatini ta'minlashdan iborat. Bu jarayon bolaga yo'naltirilgan yondashuv asosida tashkil etilib, har bir tarbiyalanuvchining individual ehtiyojlari, qobiliyatlari va rivojlanish darajasini inobatga olishni talab etadi. Inklyuziv ta'lim tizimi differensial va individual yondashuv tamoyillariga asoslanadi. Bunda ta'lim jarayonini tashkil etishda har bir bolaning rivojlanish xususiyatlari hisobga olinadi, maxsus pedagogik metodlar va texnologiyalar qo'llaniladi. Xususan, rivojlantiruvchi ta'lim, o'yin texnologiyalari, multisensor yondashuv kabi metodlar inklyuziv muhitda samarali hisoblanadi. Shu bilan birga, pedagoglarning inklyuziv kompetensiyasini rivojlantirish muhim ahamiyatga ega bo'lib, bu jarayon ularning kasbiy tayyorgarligi, psixologik bilimlari va innovatsion metodlarni qo'llay olish ko'nikmalarini o'z ichiga oladi.

Maktabgacha ta'lim tizimida inklyuziv ta'limni joriy etish jarayonida bir qator tizimli muammolar kuzatilmoqda:

- Birinchidan, pedagog kadrlarning yetarli darajada tayyor emasligi muhim muammolardan biridir. Ko'plab tarbiyachilar imkoniyati cheklangan bolalar bilan ishlash uchun zarur bilim va ko'nikmalarga ega emas. Bu esa ta'lim jarayonining sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

- Ikkinchidan, metodik ta'minotning yetishmasligi kuzatiladi. Inklyuziv ta'lim uchun maxsus ishlab chiqilgan o'quv dasturlari, didaktik materiallar va qo'llanmalar yetarli emas yoki amaliyotga to'liq joriy etilmagan.

- Uchinchidan, moddiy-texnik bazaning zaifligi muhim to'siq hisoblanadi. Ko'plab maktabgacha ta'lim tashkilotlarida panduslar, maxsus jihozlar, moslashtirilgan o'quv vositalari yetishmaydi. Bu esa imkoniyati cheklangan bolalarning erkin harakatlanishi va ta'lim jarayonida faol ishtirok etishiga to'sqinlik qiladi.

- To'rtinchidan, ota-onalar bilan hamkorlikning sustligi ham dolzarb muammolardan biridir. Ayrim hollarda ota-onalarning inklyuziv ta'lim haqidagi tushunchalari yetarli emasligi yoki noto'g'ri qarashlari mavjudligi bolalarning ijtimoiylashuv jarayoniga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Yuqoridagi muammolarni bartaraf etish uchun quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq: Avvalo, pedagog kadrlarni tayyorlash va qayta tayyorlash tizimini takomillashtirish zarur. Bu borada maxsus kurslar, treninglar va seminarlar tashkil etish orqali tarbiyachilarning inklyuziv kompetensiyasini oshirish lozim. Shuningdek, metodik ta'minotni kuchaytirish muhim ahamiyatga ega. Inklyuziv ta'lim uchun moslashtirilgan o'quv dasturlari, qo'llanmalar va innovatsion pedagogik texnologiyalarni ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish talab etiladi. Moddiy-texnik bazani mustahkamlash ham asosiy yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarini zamonaviy jihozlar, maxsus vositalar va infratuzilma bilan ta'minlash orqali inklyuziv muhitni yaratish mumkin. Bundan tashqari, ota-onalar bilan samarali hamkorlikni yo'lga qo'yish zarur. Bu maqsadda targ'ibot ishlari, maslahatlar va psixologik qo'llab-quvvatlash xizmatlarini tashkil etish muhim hisoblanadi.

Rivojlangan davlatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, inklyuziv ta'limni samarali joriy etish kompleks yondashuvni talab etadi. Xususan, UNESCO tomonidan ishlab chiqilgan tavsiyalar inklyuziv ta'limni rivojlantirishda tizimli yondashuv, teng imkoniyatlar va sifatli ta'limni ta'minlashga qaratilgan. Shuningdek, UNICEF tajribasida bolalarning individual ehtiyojlariga moslashgan ta'lim muhitini yaratish muhim o'rin tutadi. Xalqaro tajribani milliy ta'lim tizimiga moslashtirish orqali inklyuziv ta'lim samaradorligini oshirish, bolalarning ijtimoiy moslashuvini ta'minlash va ta'lim sifatini yangi bosqichga olib chiqish mumkin.

Xulosa

Maktabgacha ta'lim tizimida inklyuziv ta'limni joriy etish zamonaviy ta'lim siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida muhim ahamiyat kasb etadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, inklyuziv yondashuv barcha bolalar uchun teng ta'lim imkoniyatlarini yaratish, ularning ijtimoiylashuvi va har tomonlama rivojlanishini ta'minlashda samarali vosita hisoblanadi. Tahlillar natijasida aniqlanishicha, inklyuziv ta'limni maktabgacha ta'lim tizimida to'liq joriy etishga qator muammolar to'sqinlik qilmoqda. Jumladan, pedagog kadrlarning yetarli darajada tayyor emasligi, metodik ta'minotning cheklanganligi, moddiy-texnik bazaning yetarli emasligi hamda ota-onalar bilan hamkorlikning sustligi ushbu jarayon samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Shu bilan birga, O‘zbekiston Respublikasida inklyuziv ta’limni rivojlantirishga qaratilgan normativ-huquqiy asoslar, xususan O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni hamda PQ-4307-son qaror asosida bu sohada tizimli islohotlar amalga oshirilmoqda. Shuningdek, UNICEF va UNESCO kabi xalqaro tashkilotlar tajribasi inklyuziv ta’limni samarali rivojlantirishda muhim metodik asos bo‘lib xizmat qilmoqda. Yuqoridagi muammolarni bartaraf etish va inklyuziv ta’lim samaradorligini oshirish uchun quyidagi ustuvor yo‘nalishlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq: pedagog kadrlar malakasini oshirish, zamonaviy metodik ta’minotni yaratish va joriy etish, ta’lim muassasalarining moddiy-texnik bazasini mustahkamlash, shuningdek, ota-onalar va jamiyat bilan hamkorlikni kuchaytirish. Xulosa qilib aytganda, inklyuziv ta’limni maktabgacha ta’lim tizimida samarali joriy etish orqali nafaqat alohida ta’lim ehtiyojlariga ega bo‘lgan bolalarning huquqlari ta’minlanadi, balki jamiyatda ijtimoiy adolat, tenglik va bag‘rikenglik tamoyillari mustahkamlanadi. Bu esa kelajak avlodning har tomonlama barkamol bo‘lib voyaga yetishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-5712-son Farmoni. – Toshkent, 2019 (amalda 2020–2030 davr uchun).
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-4307-son qarori. – Toshkent, 2019.
3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 638-son qarori. – Toshkent, 2020.
4. UNESCO. Global Education Monitoring Report: Inclusion and Education. – Paris, 2020.
5. UNICEF. Inclusive Education for Children with Disabilities. – New York, 2021.
6. World Bank. Realizing Inclusion in Education Systems. – Washington, 2021.
8. OECD. Education Policy Outlook: Inclusive Education. – Paris, 2022.
9. UNICEF. Early Childhood Development and Inclusive Preschool Education. – 2022.
10. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligi. Maktabgacha ta’limda inklyuziv yondashuv metodikasi. – Toshkent, 2021.
11. Karimova, D. Inklyuziv ta’lim asoslari. – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2022.
12. Xudoyberdiyeva, M. Maktabgacha ta’limda innovatsion pedagogik texnologiyalar. – Toshkent, 2023.

13. Rasulov, A. Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar pedagogikasi. – Toshkent, 2021.
14. UNESCO. Inclusive Policy Lab Reports. – 2023.
15. UNICEF. Inclusive Education Practice Guide. – 2024.